

КЛИБАНІВСЬКА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

*кандидат психологічних наук, доцент
кафедри психології та соціальної роботи,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського, м.Вінниця*

ОСОБИСТІСНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩА ЯКІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ

У статті розглянуто сутність і зміст проблеми особистісної відповідальності як професійно значущої якості майбутнього фахівця медичної сфери. Встановлено, що наявність особистісної відповідальності у майбутніх фахівців медичної сфери сприятиме ефективному виконанню ними професійних обов'язків, адже вона виступає своєрідним психологічним саморегулятором їхньої діяльності, показником професійної й моральної зрілості. Доведено, що особистісна відповідальність майбутнього фахівця медичної сфери включає усвідомлення ним власного професійного обов'язку та здатність ефективно виконувати професійні дії, що відповідають медичним нормам та очікуванням пацієнтів. Констатовано, що особистісна відповідальність завжди пов'язана з мотиваційною сферою майбутнього фахівця медичної сфери, його інтелектуальним потенціалом та професійно-етичним світоглядом.

Ключові слова: *особистісна відповідальність, професійне становлення, професійна діяльність, майбутні фахівці медичної сфери, мотиваційна сфера.*

Постановка проблеми. Однією з актуальних науково-практичних проблем сучасної психології є розкриття психологічних особливостей діяльності фахівців медичної сфери в умовах реформування медичної галузі. Розгляд діяльності фахівців медичної сфери неможливий без відповіді на питання про те, що є фундаментальною, основоположною ціллю діяльності сучасного медика. У концептуально – теоретичному аспекті виділяють дві полярні точки зору: одна базується на визнанні достатності для фахівця медичної сфери, націленості на надання медичної допомоги за умов дотримання професійних норм та законів, інша - на тому, що сучасний медик, як фахівець, зобов'язаний ще й нести особистісну відповідальність перед пацієнтом за власні професійні дії. Особистісна відповідальність є одним із факторів результативності надання медичних послуг. Саме тому, особливої актуальності набуває становлення особистісної відповідальності у майбутнього фахівця медичної сфери в процесі навчально-професійної діяльності.

Майбутній фахівець медичної сфери повинен бути спроможним надавати кваліфіковану медичну допомогу, аналізувати наслідки власної професійної діяльності та нести особистісну відповідальність за отримані результати. Тобто, особистісна відповідальність майбутнього

фахівця медичної сфери виступає своєрідним психологічним саморегулятором його діяльності, показником професійної й моральної зрілості.

Аналіз попередніх досліджень. Вивченню феномену відповідальності присвячена значна кількість теоретико-експериментальних досліджень. Проблема відповідальності досліджувалась філософами (Г. Гегель, І. Кант, Ж.-Ж. Руссо та ін.), соціологами (Г. Афанасьєв, А. Гойка, Т. Парсонс, А. Плахотний та ін.) та психологами (Л. Виготський, Ж. Піаже, Дж. Роттер, М. Савчин та ін.). Найбільш активно проблемою відповідальності займалися такі психологи, як І. Бех, М. Дригус, Г. Ложкін, Л. Татомир, Н. Нечаєва, А. Слободський, І. Тимошук та ін. Вони акцентували увагу на окремих аспектах відповідальності, зокрема, психологічних основах її становлення, професійній підготовці майбутніх фахівців до її прояву. Необхідно відмітити роботи І. Богомолової, Т. Овчиннікової, І. Давиденко, О. Іншакова та Н. Лебедевої, які присвячені етиці професійної діяльності й торкаються питань корпоративної відповідальності. Суттєвий вклад в дослідження загальнотеоретичних і методологічних питань проблеми особистісної відповідальності в психології внесли такі вчені як К. Альбуханова-Славська, Л. Анциферова, Г. Балл, Л. Божович, М. Боришевський, С. Максименко, В. Семиченко, В. Татенко, Ю. Швалб.

Метою статті є аналіз наукових підходів до трактування особистісної відповідальності як професійно значущої якості майбутнього фахівця медичної сфери.

Виклад основного матеріалу. Існують різні підходи до визначення особистісної відповідальності у професійній діяльності сучасного фахівця. Так, враховуючи науковий підхід О. Гуменюк [2], особистісну відповідальність майбутнього фахівця медичної сфери варто розглядати як його обов'язок оцінити власні можливості та здійснити вибір на користь професійних дій, які відповідають об'єктивності ситуації та стану розвитку медичної галузі, а у випадку неефективності надання медичних послуг - нести покарання. Згідно з поглядами А. Плахотного і Є. Рудковського [7, с. 152] особистісну відповідальність необхідно трактувати як компонент структури особистості, який впливає на зміст і направленість професійного обов'язку, свободу та професійну етику. З точки зору І. Беха [2, с. 541], доречним є вивчення особистісної відповідальності через своєрідний мотив вчинку. Наявність даної риси у діяльності майбутнього фахівця медичної сфери сприятиме його моральному становленню.

З врахуванням викладеного вище, ми можемо визначити особистісну відповідальність майбутнього фахівця медичної сфери через рівень його професіоналізму, який сприяє оптимальному вирішенню суперечностей та труднощів професійного життя. Тобто, особистісна відповідальність майбутнього фахівця медичної сфери, на відміну від

юридичної, передбачає певний рівень добровільного прийняття власного обов'язку щодо результатів професійної діяльності.

Поняття особистісної відповідальності передбачає наявність суб'єкта та об'єкта. Суб'єктом є майбутній фахівець медичної сфери, що взаємодіятиме з пацієнтом. Об'єкт – це пацієнт, перед яким майбутній фахівець медичної сфери нестиме особистісну відповідальність, яка пов'язана з процесом вибору стратегії надання медичної допомоги та її наслідками. Взаємозв'язок суб'єкта та об'єкта дає можливість розглядати особистісну відповідальність майбутніх фахівців медичної сфери у двох аспектах: ретроспективному (відповідальність за виконану професійну дію) та перспективному (відповідальність за те, що необхідно зробити).

Приймаючи рішення чинити так чи інакше, майбутній фахівець медичної сфери має бути спроможний обирати між своїми вузько індивідуальними інтересами та інтересами пацієнта, між «повинен» і «хочу». Мова йде про особливий механізм регуляції поведінки майбутнього фахівця медичної сфери в ситуації професійного вибору. Варто розрізнити два види регуляції поведінки майбутнього фахівця медичної сфери:

- звичайна, традиційна регуляція. Основними критеріями цієї регуляції поведінки є протоколи, що існують на сьогодні у професійній діяльності медиків. За виконанням цих протоколів слідкують відповідні «інстанції» перед якими треба нести відповідальність. Інстанція оцінює діяльність фахівця медичної сфери як суб'єкта відповідальності і накладає санкції в залежності від ступеня провини;

- морально-особистісна регуляція. В якості критеріїв виступають узагальнені морально-етичні принципи з сфери професійно необхідного та цінного для самої особистості майбутнього фахівця медичної сфери. В ролі інстанції виступає сам суб'єкт відповідальності, тобто майбутній фахівець медичної сфери. У цьому випадку особистісна відповідальність – це засіб внутрішнього контролю (самоконтролю) та внутрішньої регуляції (саморегуляції) діяльності майбутнього фахівця медичної сфери, який діє згідно з власними переконаннями, свідомо і добровільно.

Роль особистісної відповідальності як стійкої особистісної риси майбутнього фахівця медичної сфери посилюватиметься в процесі безпосереднього його включення у професійну діяльність та виконання ним своїх професійних обов'язків. Надважливим фактором успішності діяльності майбутнього фахівця медичної сфери є не тільки індивідуальні здобутки, але й визнання їх зі сторони отримувачів медичних послуг. Необхідно, щоб майбутній фахівець медичної сфери навчився співвідносити кожне своє рішення та дію з цінностями та принципами пацієнтоцентрованості, а не керувався тільки власними інтересами чи амбіціями. Від цього залежатиме як його професійний розвиток та саморозвиток, так і вся професійна кар'єра, упродовж якої

вплив особистісної відповідальності як стійкої риси особистості на зміст та спрямованість професійного зростання набуває визначального й детермінуючого фактору. Тому дослідження особистісної відповідальності як психологічної детермінанти рівня професійного розвитку є безумовно актуальним науково-практичним завданням.

Особистісна відповідальність як суттєва ознака та риса особистості взагалі, так і фахівця медичної сфери зокрема, почала розглядатися психологами порівняно недавно, у другій половині ХХ-го ст., з появою гуманістичного напрямку у психології. В сучасній психології особистісна відповідальність розглядається в якості різних категорій – почуття відповідальності, властивість особистості, здатності відповідати, готовності (установки) до відповіді, у рисі характеру і т.д.

На думку Л. Дементія, відповідальність є ресурсною особистісною характеристикою. Саме тому, визначаючи ресурси особистості майбутніх фахівців медичної сфери «як такі характеристики, якості людини, наявність яких забезпечує їй конструктивне відношення до життя, здатність розв'язувати суперечності та життєві труднощі, досягати успіху» [4, с. 9], варто зробити акцент на тому, що завдяки сформованості високого рівня особистісної відповідальності майбутній медик навчиться співвідносити та визначати свої здатності та можливості з вимогами професійного середовища та потребами пацієнтів.

К. Абульханова-Славська висовує комплекс суттєвих характеристик особистісної відповідальності: самостійність, впевненість, здатність до самоконтролю, вимогливість до самого себе, готовність до подолання труднощів, незалежність від оточуючих, та їх оцінок і впливів, здатність оцінювати свої можливості та недоліки [1]. Беручи за основу її підхід, визначаємо особистісну відповідальність як центральну особистісну характеристику майбутнього фахівця медичної сфери, що визначає стиль його професійної діяльності і дає можливість оптимальним способом вирішувати професійні протиріччя та труднощі життя.

К. Мудзибаєв [5] серед суттєвих ознак особистісної відповідальності в першу чергу виділяє – точність, пунктуальність, обов'язковість, що передбачає чесність, справедливість, принциповість. Реалізація цих якостей особистості, в свою чергу, неможлива без емоційних (співпереживання, чуйність) і вольових (наполегливість, стійкість, сміливість, витримка) якостей. Отже, особистісна відповідальність майбутніх фахівців медичної сфери є результатом багатьох психічних функцій особистості: пізнавальної, емоційної та поведінкової. Суттєвими ознаками особистісної відповідальності, що проявлятиметься в поведінці майбутніх фахівців медичної сфери є професійна точність, пунктуальність та обов'язковість. Особистісно-відповідальна професійна поведінка майбутніх фахівців медичної сфери не може реалізуватися успішно, якщо у них не розвинені емоційні якості: здатність до співпереживання, чуйність до стану іншої людини.

Проблема особистісної відповідальності майбутніх фахівців медичної сфери напругу пов'язана з специфікою та сутністю медичних реформ, які виражаються в наростанні й загостренні суперечностей між можливістю надання ефективної медичної допомоги та потребами сучасних пацієнтів. У світлі сучасних кризових явищ в медицині доводиться констатувати недостатній рівень сформованості особистісної відповідальності у медиків, що також спонукає до розгляду проблеми її становлення у майбутніх фахівців медичної сфери. Особливої значущості набувають дослідження детермінант особистісної відповідальності майбутнього фахівця медичної сфери, у тому числі факторів її становлення під час навчально-професійної діяльності.

Отже, можна констатувати, що проблемі особистісної відповідальності у рамках підготовки майбутніх фахівців присвячена вельми незначна кількість робіт, а вивчення специфіки становлення особистісної відповідальності у майбутніх фахівців медичної сфери в системі навчально-професійної діяльності взагалі відсутнє. Тому окремі аспекти проблеми особистісної відповідальності майбутніх фахівців медичної сфери потребують докладнішого вивчення. Особистісна відповідальність є важливим видом відповідальності майбутніх фахівців медичної сфери, який з кожним днем набуває все більшого значення.

Розглядаючи процес становлення особистісної відповідальності як індивідуальної риси характеру майбутнього фахівця медичної сфери, більшість вчених визначають вектор її поступального розвитку від зовнішньої до внутрішньої (індивідуальної), коли головною інстанцією відповідальності стають не зовнішні суб'єкти, а власна совість. Наступним етапом її розвитку, особливо при взаємодії фахівця медичної сфери з пацієнтом під час виконання професійних обов'язків, є вектор від індивідуальної особистісної відповідальності за виконані професійні обов'язки до колективної особистісної відповідальності. Особистісна відповідальність майбутнього фахівця медичної сфери – це усвідомлення ним свого обов'язку перед пацієнтами, а також спроможність надавати кваліфіковану медичну допомогу, що відповідає сучасному рівню розвитку медичної галузі. Особистісна відповідальність майбутнього фахівця медичної сфери відобразиться в його рішеннях, поставлених цілях та пріоритетах, засобах та методах реалізації цих рішень. На відміну від зовнішніх аспектів відповідальності майбутнього фахівця медичної сфери (юридична та соціальна відповідальність), особистісна (внутрішня) відповідальність як суб'єктивна якість фахівця є важливим інтегруючим та регулюючим джерелом її зовнішнього прояву. І якщо обсяг зовнішньої відповідальності майбутнього фахівця медичної сфери можна виміряти кількісною мірою, то оцінити рівень внутрішньої відповідальності як особистісної риси можна тільки за її стійкого виявлення в процесі виконання професійної діяльності. Існує така закономірність, чим більший об'єм повноважень

надаватиметься майбутньому фахівцю медичної сфери, тим вищі вимоги ставитимуться до рівня його особистісної відповідальності.

Особистісна відповідальність майбутнього фахівця медичної сфери має складну структуру. Сформованість та розвиненість компонентів структури особистісної відповідальності визначає рівень її розвитку, феноменологічним описом якого є тип відповідальності майбутнього фахівця медичної сфери.

Особистісна відповідальність пов'язана з мотиваційною сферою особистості майбутнього фахівця медичної сфери, його інтелектуальним потенціалом, професійно-етичним світоглядом, тому в багатьох психологічних дослідженнях вона розглядається як професійно-етична відповідальність, що підкреслює її внутрішню усвідомлену сутність. Сформованість особистісної відповідальності є головним критерієм оцінки рівня професійної зрілості особистості майбутнього фахівця медичної сфери. Сукупність юридичної, соціальної та морально-етичної відповідальності інтегрується в особистісно-професійній відповідальності майбутнього фахівця медичної сфери, яка є «мірою усвідомлення ним своїх професійних обов'язків і добровільного їх виконання, а також мірою його провини за невиконання професійних обов'язків» [6, с.266].

Діяльність майбутнього фахівця медичної сфери передбачатиме щоденний прояв особистісної відповідальності. Особистісна відповідальність має стати однією з визначальних ознак діяльності майбутнього фахівця медичної сфери. Будь-яка професійна діяльність майбутнього фахівця медичної сфери має починатись з прийняття на себе особистісної відповідальності за результати власної праці. Особистісна відповідальність передбачає серйозне ставлення до всіх видів надання медичних послуг пацієнтам.

Таким чином, становлення особистісної відповідальності у майбутнього фахівця медичної сфери передбачає системне особистісно-професійне конструювання та особистісно-професійне моделювання власного професійного життя. Становлення особистісної відповідальності у майбутнього фахівця медичної сфери напряму пов'язане з особистісно-професійними цінностями, особистісно-професійними установками, особистісно-професійною спрямованістю, професійними орієнтаціями, професійно-особистісними планами і служить керівництвом до ефективних особистісно-професійних дій.

У структурі особистості майбутнього фахівця медичної сфери особистісна відповідальність постає як індивідуальна система, в якій особливим чином організовані особистісні якості, що забезпечують різноманіття можливих векторів особистісного розвитку й трансформації особистості в процесі її життєво-професійного шляху. В основі формування особистісної відповідальності майбутнього фахівця медичної сфери лежать особистісні ресурси які можуть бути задіяні для досяг-

нення певної особистісно-професійної мети або отримання певних особистісно-професійних результатів.

Становлення особистісної відповідальності не може розглядатися поза конкретним навчально-професійним контекстом. Особистісну відповідальність необхідно розглядати як важливу складову структури особистості майбутнього фахівця медичної сфери, яка є основою його професійного становлення. Особистісна відповідальність проявляється на рівні трьох підсистем, що відповідають функціям особистісної реалізації: перша забезпечує успішну реалізацію майбутнім фахівцем медичної сфери поставлених цілей; друга - вибір професійних цілей, гнучке переключення з одних на інші й своєчасну відмову від особистісних цілей, що вичерпали себе, тобто особистісний саморозвиток, особистісне самовдосконалення; третя - особистісну стійкість під тиском несприятливих професійних обставин.

Отже, особистісна відповідальність майбутніх фахівців медичної сфери охоплює три порівняно автономних компоненти – особистісну включеність, особистісний контроль і особистісний ризик. Особистісна включеність визначається як переконаність особистості в тому, що обрані та використані механізми надання медичної допомоги є ефективними. Особистісний контроль являє собою впевненість у тому, що надана медична допомога дозволить отримати позитивний результат. Прийняття особистісного ризику засноване на розумінні майбутнім фахівцем медичної сфери того, що обрані ним професійні дії є виправданими, незважаючи на ряд обставин.

Для визначення ключових стимулів, що впливають на розвиток особистісної відповідальності майбутнього фахівця медичної сфери, необхідно розглянути ряд аспектів, пов'язаних з навчально-професійною діяльністю, які визначають напрям і характер суб'єктивного ставлення до професії. Суб'єктивно-професійне ставлення майбутнього фахівця медичної сфери до професії - це суб'єктивно-професійне відображення взаємозв'язків власних потреб з професійною діяльністю, що є фактором, який зумовлює поведінку у професійній сфері. Суб'єктивно-професійне ставлення майбутнього фахівця медичної сфери до професії характеризують такі базові параметри, як модальність, стійкість, широта, інтенсивність, усвідомленість, а також параметри другого порядку: емоційність, домінантність, узагальненість, когерентність, принциповість і свідомість.

Отже, особистісна відповідальність є професійно значущою якістю особистості майбутнього фахівця медичної сфери; вона сприяє виникненню потреби знайти оптимальні можливості для надання кваліфікованої медичної допомоги; вказує на високий рівень розвитку психологічної готовності нести відповідальність не тільки за обране, але і за відкинуте, нереалізоване нею в ситуації професійного вибору.

Висновок. Таким чином, в умовах сучасних трансформаційних змін в медицині, при розгляді особистісної відповідальності майбут-

нього фахівця медичної сфери, слід говорити про психологічну сутність та специфіку діяльності сучасного медика у порівнянні з іншими видами професійної діяльності. Особистісна відповідальність майбутнього фахівця медичної сфери суттєво впливає на прийняття професійних рішень у процесі надання медичної допомоги, визначення засобів та методів реалізації цих рішень. Становлення особистісної відповідальності у майбутнього фахівця медичної сфери перебуває у тісному взаємозв'язку з розвитком його професійної спрямованості. Особистісна відповідальність проявляється у здатності якісно і продуктивно виконувати професійні обов'язки, та водночас у готовності відповідати за результати власних професійних дій.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. М. : Наука, 1980. 335 с.
2. Білецька Л. В., Білецький О. В., Савич В. І. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка). Підручник. 2-ге вид. перероб. та доп. К. : Центр учбової літератури, 2009. 688 с.
3. Галян А. І. Особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності: автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01. Луцьк, 2016. 23 с.
4. Дементий Л.И. Типология ответственности. Гуманистические проблемы психологической теории.- М.: Московский университет, 1995. С.1-9
5. Мудзыбаев К. Психология ответственности. Л. : Наука, 1983. 240 с.
6. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління: посіб. К. : Академвидав, 2003. 568 с.
7. Плахотный А.Ф. Проблема социальной ответственности. Харьков: Высшая школа. Изд-во при Харьк. Ун-те, 1981. 192 с.
8. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки. К. : Україна-Віта, 1996. 130 с.
9. Швалб Ю.М. Психологічні критерії визначення стилю життя. Соціальна психологія. 2003. № 2. С. 14–20.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Abul'hanova-Slavskaja K.A. Dejatel'nost' y psihologija lychnosti. M. : Nauka, 1980. 335 s.
2. Bilec'ka L. V., Bilec'kyj O. V., Savych V. I. Ekonomichna teorija (Politekonomija. Mikroekonomika. Makroekonomika). Pidruchnyk. 2-ge vyd. pererob. ta dop. K. : Centr uchbovoi' literatury, 2009. 688 s.
3. Galjan A. I. Osobystisni resursy adaptacii' majbutnih medychnyh pracivnykiv do profesijnoi' dijal'nosti: avtoref. dys. kand. psyhol. nauk : 19.00.01. Luc'k, 2016. 23 s.
4. Dementyj L.Y. Typologija otvetstvennosti. Gumanystycheskye problemy psihologicheskoj teoryu.- M.: Moskovskij unyversytet, 1995. S.1-9
5. Mudzybaev K. Psyhologija otvetstvennosti. L. : Nauka, 1983. 240 s.
6. Orban-Lembryk L.E. Psyhologija upravlinnja: posib. K. : Akademvydav, 2003. 568 s.
7. Plahotnyj A.F. Problema socyal'noj otvetstvennosti. Har'kov: Vysshaja shkola. Yzd-vo pry Har'k. Un-te, 1981. 192 s.
8. Savchyn M.V. Psyhologija vidpovidal'noi' povedinky. K. : Ukrai'na-Vita, 1996. 130 s.
9. Shvalb Ju.M. Psyhologichni kryterii' vyznachennja stylju zhyttja. Social'na psihologija. 2003. № 2. S. 14–20.

T.M. KLYBANIVSKA

PERSONAL RESPONSIBILITY AS A PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITY OF A FUTURE MEDICAL SPECIALIST

The article deals with the essence and content of the problem of personal responsibility as a professionally significant quality of the future specialist of medical sphere. It is established that the presence of personal responsibility in the future medical professionals contributes to the effective fulfillment of their professional duties, because it acts as a kind of psychological self-regulator of their activity, an indicator of professional and moral maturity. It has been proven that the future responsibility of a future healthcare professional includes an awareness of their professional responsibilities and the ability to effectively perform professional activities that meet medical standards and patients' expectations. It is stated that personal responsibility is always connected with the motivational sphere of the future specialist of medical sphere, its intellectual potential and professional-ethical outlook.

Keywords: *personal responsibility, professional formation, professional activity, future specialists in the medical field, motivational sphere.*

Клибановская Т.Н.

ЛИЧНОСТНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЗНАЧИМОЕ КАЧЕСТВО БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА МЕДИЦИНСКОЙ СФЕРЫ

В статье рассмотрены сущность и содержание проблемы личностной ответственности как профессионально значимого качества будущего специалиста медицинской сферы. Установлено, что наличие личной ответственности у будущих специалистов медицинской сферы будет способствовать эффективному выполнению ими профессиональных обязанностей, ведь она выступает своеобразным психологическим саморегулятором их деятельности, показателем профессиональной и нравственной зрелости. Доказано, что личностная ответственность будущего специалиста медицинской сферы включает осознание им своего профессионального долга и способность эффективно выполнять профессиональные действия, соответствующие медицинским нормам и ожиданиям пациентов. Констатировано, что личностная ответственность всегда связана с мотивационной сферой будущего специалиста медицинской сферы, его интеллектуальным потенциалом и профессионально-этическим мировоззрением.

Ключевые слова: *личностная ответственность, профессиональное становление, профессиональная деятельность, будущие специалисты медицинской сферы, мотивационная сфера.*